

quæ ideo est, quia insolitum aliquid occurrit, scriptum est de Domino, quod miratus sit Centurionis fidem: neque enim eum rei ullius ratio potuit latere, sed admiratio pro laude posita est ejus, cujus par in populo Hebræo non apparuerat. Unde ipsa admiratio satis exposita est, cum Dominus ait: « Amen dico vobis, non inveni » tantam fidem in Israël.

VII. Quod autem adjeci in eadem epistola: « Si exemplum poscitur, non erit singulare » frustra tibi visus est velut exempla invenisse de vermiculo, qui in pomo nascitur, et aranea, quæ filum textrinae suæ corpore velut integro parit. Dicuntur enim aliqua argute cujusdam similitudinis gratia alia remotius, alia congruentius: sed solus Christus natus est ex virgine: unde jam intelligis, quantum existimo, cur hoc esse dixerim sine exemplo. Habent itaque omnia causas suas atque rationes rectas et inculpabiles, quæ Deus vel usitata vel inusitata operatur. Sed hæc causæ atque rationes cum latent, miramur quæ fiunt; cum autem patent, consequenter ea vel convenienter fieri dicimus, nec mirandum esse, quia facta sunt, quæ ratio exigebat ut fierent. Aut si miramur, non inopinata stupendo, sed excellentia laudando miramur: quo genere admirationis Centurio ille laudatus est. Nec ideo reprehendenda est sententia qua dictum est: « Si ratio quæritur, non erit mirabile, » quoniam est aliud genus admirationis, etiam cum ratio manifesta est admiranti. Neque enim propterea culpatur sententia qua dictum est: « Deus neminem tentat², » quoniam et aliud genus tentationis, propter quod recte itidem dictum est: « Tentat » vos Dominus Deus vester³. »

VIII. Nec quisquam existimet ideo merito posse dici corporeis oculis a Filio Patrem videri, ac non potius si-

¹ Luc. vii, 9. — ² Jacob. i, 13. — ³ Deut. xlii, 3.

cut a Patre Filium, quia illi qui hoc putant, cum in reddenda ratione defecerint, possunt et ipsi dicere: « Si ratio » quæritur, non erit mirabile: » hoc enim dictum est, non quia non est ratio, sed quia latet. Illius autem non miraculi, sed erroris, demonstrare debet nullam esse rationem, quisquis id opinantes refellere aggreditur. Sicut enim nulla ratio est, qua Dei natura moriatur, aut corrumpatur, aut peccet; et cum hoc Deum non posse dicimus, non derogamus potestati ejus, sed æternitatem veritatemque laudamus: ita cum dicimus non posse videri oculis corporeis, non latet, sed patet ratio bene intelligentibus, qua perspicuum est Deum corpus non esse, nec aliquid corporeis oculis cerni posse, nisi quod alicujus intervalli interpositione cernatur: id autem non nisi corpus esse, eamque substantiam quæ minor sit in parte quam in toto; quod de Deo credere nefas esse debet, etiam iis qui hoc intelligere nondum valent.

IX. Latet ratio diversarum commutationum: et hinc est omnium visibilium sylva miraculorum. Numquid tamen ideo latet esse corpora, habere nos corpus, nullum esse quantumcumque corpusculum, quod non pro suo modo loci occupet spatium; nec in eo quod occupat ubique sit totum, sed minus sit in parte quam in toto? Hæc quoniam non latent, his contexenda sunt consequentia, quod nunc facere nimis longum est, quibus ostendatur non rationem latere, sed rationem omnino nullam esse qua credi debeat, vel possit intelligi, Deum qui ubique totus est, nec per spatia locorum corporea mole diffunditur, in qua necesse habeat partibus majoribus minoribusque constare, cerni corporeis oculis posse. Unde plura dicerem si hoc in epistola ista suscepissem, in cujus longitudinem non sentiens progressus sum, pene oblitus occupationum mearum, ita ut fortasse, quod non arbitrabar, intentioni tuæ

satis fecerim, qui potes paucis admonitus plura cogitare quæ competunt; sed non etiam eorum in quorum manus non inaniter venire ista possunt, si diligentius et copiosius disserantur. Laborant autem homines in discendo, et brevia non valent intelligere, prolixa non amant legere. Laborant itidem in docendo, qui et pauca tardis, et multa pigris frustra ingerunt. Mitte et illius epistolæ exemplum, quæ a pud nos aberrans non potuit inveniri.

EPISTOLA CLXIII¹.

EVODIUS EPISCOPUS, AUGUSTINO EPISCOPO.

Evodius Augustino proponit aliquot quæstiones.

« PRIDEM quæstiones misi ad sanctitatem tuam. Unam de ratione et Deo, puto per Jobinum qui servit ancillis Dei. Alteram de corpore Salvatoris, de quo æstimatur quod substantiam Dei videat. Tertiam dico nunc: Anima rationalis quam Salvator cum corpore assumpsit, utrum in una de opinionibus est illis, quæ proponuntur cum de animæ origine quæritur, si qua ibi potest veritate fulciri: an quanquam rationalis sit, non tamen ex iis speciebus, quæ de animalium anima dicuntur, sed in alia habetur. Quartam interrogo: Qui sunt illi spiritus de quibus in Epistola sua ponit Petrus testimonium de Domino, dicens: « Mortificatus carne, vivificatus Spiritu, in quo et » eis qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit², » et cætera; hoc inserens quod in inferno fuerunt, et des-

¹ Alias xcviij. quæ autem 163 erat, nunc 44. — Scripta paulo post superiorem. — ² 1 Petr. iij, 18.

cendens Christus omnibus evangelizavit, omnesque a tenebris et pœnis per gratiam liberavit, ut a tempore resurrectionis Domini, iudicium expectetur exinanitis inferis. Quid ergo in hac re sanctitati tuæ videatur, cupio nosse. »

EPISTOLA CLXIV¹.

Domino beatissimo fratri et cœpiscopo EVODIO, AUGUSTINUS
in Domino salutem.

Augustinus Evodio, respondens ad duas quæstiones, quarum altera est de loco obscuro; primæ Petri tertio capite, altera de anima Christi.

I. QUÆSTIO, quam mihi proposuisti ex Epistola apostoli Petri, solet nos, ut te latere non arbitror, vehementissime commovere, quomodo illa verba accipienda sint tanquam de inferis dicta. Replico ergo tibi eandem quæstionem, ut sive ipse potueris, sive aliquem qui possit inveneris, auferas de illa atque finias dubitationem meam. Quod si prior potuero, cum id donaverit Dominus, tibi que impartiri valuero, non fraudabo dilectionem tuam: nunc autem, quæ me ibi moveant intimabo, ut secundum hæc de illis verbis apostolicis, vel ipse cogites, vel quem idoneum repereris consulas.

II. Cum dixisset Christum « Mortificatum carne, vivificatum Spiritu; » continuo subiecit: « In quo et iis, » qui in carcere erant conclusi, spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerunt aliquando, quando ex-

¹ Alias xcix. quæ autem 164 erat, nunc 87. — Scripta eodem tempore.

» pectabat Dei patientia in diebus Noë, cum fabricaretur
 » arca, in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ
 » sunt per aquam. » Deinde subjunxit et ait : « Quod et
 » vos nunc simili forma baptisma salvos fecit¹. » Movet
 itaque, si apud inferos Dominus, quando mortuus est,
 in carcere conclusis spiritibus prædicavit, quid boni soli
 meruerint, ut Dominus ad inferna descenderet, qui tunc
 infideles fuerunt, cum fabricaretur arca? Etenim post
 tempora Noë, multa millia tot gentium usque ad passio-
 nem Christi mortua sunt, quæ potuit apud inferos inve-
 nire : non utique eorum qui in Deum crediderant, sicut
 Prophetæ et Patriarchæ de stirpe Abrahæ, sicut ipse
 retro Noë et tota domus ejus, quæ salva facta est per
 aquam, excepto fortassis uno filio, qui postea reprobatus
 est; sicut etiam præter progeniem Jacob, alii fuerunt
 credentes in Deum, sicut Job, sicut civitas Ninive, et si
 qui alii sunt, qui vel apparent in Scripturis, vel in genere
 humano latent : sed eorum dico multa millia hominum,
 qui Deum ignorantes, et dæmonum vel simulacrorum
 cultui dediti, a temporibus Noë, usque ad passionem
 Christi, ex hac vita emigrarunt, quos apud inferos Chris-
 tus inveniens, quomodo illis non prædicavit, sed illis
 tantum, qui in diebus Noë increduli fuerunt, cum fa-
 bricaretur arca? Aut si omnibus prædicavit, cur illos
 solos Petrus commemoravit, prætermissa multitudine tam
 innumerabili cæterorum?

III. Et Dominum quidem carne mortificatum venisse
 in infernum, satis constat. Neque enim contradici potest
 vel prophetiæ quæ dixit : « Quoniam non derelinques
 » animam meam in inferno² : » quod ne aliter quisquam
 sapere auderet, in Actibus Apostolorum, idem Petrus
 exponit³ : vel ejusdem Petri illis verbis, quibus eum as-

¹ 1 Petr. iii, 18. — ² Psal. xv, 10. — ³ Act. ii, 24.

serit « Solvisse inferni dolores, in quibus impossibile erat
 » eum teneri⁴. » Quis ergo nisi infidelis negaverit fuisse
 apud inferos Christum? Quod si movet, quemadmodum
 accipiendum sit inferni ab illo solutos dolores : (neque
 enim cœperat in eis esse tanquam in vinculis, et sic eos
 solvit tanquam si catenas solvisset quibus fuerat alliga-
 tus :) facile est intelligere sic eos solutos esse quemad-
 modum solvi possunt laquei venantium, ne teneant; non
 quia tenuerunt. Potest et sic, ut eos dolores eum solvisse
 credamus, quibus teneri ipse non poterat, sed quibus alii
 tenebantur, quos ille noverat liberandos.

IV. Verum quinam isti sint, temerarium est definire.
 Si enim omnes omnino dixerimus tunc esse liberatos, qui
 illic inventi sunt; quis non gratuletur, si hoc possimus
 ostendere? præsertim propter quosdam qui nobis litte-
 rario labore suo familiariter innotuerunt, quorum clo-
 quium ingeniumque miramur; non solum poëtas et
 oratores, qui eosdem ipsos falsos deos gentium multis
 opusculorum suorum locis contemnendos ridendosque
 monstrarunt, et aliquando etiam unum Deum verumque
 confessi sunt, quamvis illa superstitiosa cum cæteris co-
 lerent : verumetiam illos qui hæc non cantando vel de-
 clamando, sed philosophando dixerunt. Multos etiam
 quorum litteras non habemus, sed in illorum litteris di-
 dicimus secundum quemdam modum laudabiles vitas,
 ut excepto Dei cultu, in quo erraverunt colentes vana,
 quæ publice colenda fuerant instituta, et creaturæ potius
 quam Creatori servientes, in cæteris moribus parcimo-
 niæ, continentiæ, castitatis, sobrietatis, mortis pro pa-
 triæ salute contemptus, servatæque fidei non solum ci-
 vibus, verum et hostibus, imitandi merito proponantur.
 Quæ quidem omnia quando non referuntur ad finem rectæ

⁴ Lib. xii. de Gen. ad litteram, cap. 13.

veræque pietatis, sed ad fastum inanem humanæ laudis et gloriæ, etiam ipsa inanescunt quodam modo steriliaque redduntur: verumtamen quadam indole animi ita delectant, ut eos in quibus hæc fuerunt vellemus, vel præcipue vel cum cæteris ab inferni cruciatibus liberari, nisi aliter se haberet sensus humanus, aliter justitia Creatoris.

V. Quæ cum ita sint, si omnes inde solvit Salvator, et sicut requirens scripsisti: « Exinanivit inferna, ut deinceps iudicium jam expectaretur extremum, » hæc sunt quæ in hac re non immerito movent, quæ mihi interim cogitanti solent occurrere. Primum qua auctoritate firmetur ista sententia. Quod enim scriptum est in morte Christi factum « Solutis doloribus inferni, » vel ad ipsum potest intelligi pertinere, quod eos hactenus solverit, hoc est, irritos fecerit, ne ab eis ipse teneretur, præsertim quia sequitur: « In quibus impossibile erat teneri eum. » Vel si causa quæritur cur voluerit venire in infernum, ubi dolores illi essent, quibus teneri omnino non poterat, quia erat, ut scriptum est, « In mortuis liber¹; » in quo princeps et præpositus mortis non invenit aliquid, quod supplicio deberetur: hoc scilicet quod scriptum est: « Solutis doloribus inferni, » non in omnibus, sed in quibusdam accipi potest, quos ille dignos ista liberatione iudicabat: ut neque frustra illuc descendisse existimetur, nulli eorum profuturus qui ibi tenebantur inclusi, nec tamen sit consequens, ut quod divina quibusdam misericordia justitiaque concessit, omnibus concessum esse putandum sit.

VI. Et de illo quidem primo homine patre generis humani, quod eum inde solverit, Ecclesia fere tota consentit: quod eam non inaniter credidisse credendum est, undecumque hoc traditum sit, etiamsi canonicarum

¹ Psal. LXXXVII, 6.

Scripturarum hinc expressa non proferatur auctoritas. Quanquam illud quod in libro Sapientiæ scriptum est: « Hæc illum, qui primus factus est, patrem orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit illum a delicto suo, et dedit ei virtutem continendi omnia¹, » magis pro hac sententia quam pro ullo alio intellectu facere videatur. Addunt quidam hoc beneficium antiquis etiam Sanctis fuisse concessum, Abel, Seth, Noë, et domui ejus, Abraham, Isaac, et Jacob, aliisque Patriarchis et Prophetis, ut cum Dominus in infernum venisset, illis doloribus solverentur.

VII. Sed quonam modo intelligatur Abraham, in cujus sinum pius etiam pauper ille susceptus est, in illis fuisse doloribus, ego quidem non video: explicant fortasse qui possunt. Solos autem duos, id est, Abraham et Lazarum, in illo memorabilis quietis sinu fuisse antequam Dominus in inferna descenderet, et de istis tantum duobus dictum fuisse illi diviti: « Inter vos et nos chaos » magnum firmatum est, ut ii qui volunt hinc transire ad vos non possint, neque inde huc transmeare², » nescio utrum quisquam sit, cui non videatur absurdum. Porro si plures quam duo ibi erant, quis audeat dicere non ibi fuisse Patriarchas et Prophetas, quibus in Scriptura Dei justitiæ pietatisque tam insigne testimonium perhibetur? Quid his ergo præstiterit, qui dolores solvit inferni, in quibus illi non fuerant, nondum intelligo, præsertim quia ne ipsos quidem inferos uspiam Scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in divinis auctoritatibus legitur, non utique sinus ille Abrahæ, id est, secretæ cujusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est. Quanquam in his ipsis tanti magistri verbis, ubi ait dixisse Abraham: « Inter vos et

¹ Sap. x, 1. — ² Luc. xvi, 26.

» nos chaos magnum firmatum est, » satis, ut opinor, appareat non esse quamdam partem, et quasi membrum inferorum, tantæ illius felicitatis sinum. Chaos enim magnum quid est, nisi quidam hiatus, multum ea separans inter quæ non solum est, verumetiam firmatus est? Quapropter si in illum Abrahamæ sinum Christum mortuum venisse sancta Scriptura dixisset, non nominato inferno ejusque doloribus, miror si quisquam ad inferos eum descendisse asserere auderet.

VIII. Sed quia evidentia testimonia et infernum commemorant et dolores, nulla causa occurrit, cur illo credatur venisse Salvator, nisi ut ab ejus doloribus salvos faceret: sed utrum omnes quos in eis invenit, an quosdam quos illo beneficio dignos judicavit; adhuc requiro: fuisse tamen eum apud inferos, et in eorum doloribus constitutis hoc beneficium præstitisse non dubito. Unde illis justis qui in sinu Abrahamæ erant, cum ille in inferna descenderet, nondum quid contulisset inveni, a quibus eum secundum beatificam præsentiam suæ Divinitatis nunquam video recessisse. Sicut etiam eodem ipso die, quo mortuus est, promisit latroni, quod cum illo in paradiso fuisset futurus¹, quando ad solvendo inferni dolores fuerat descensurus. Profecto igitur in paradiso atque sinu Abrahamæ, etiam ante jam erat beatificante sapientia, et apud inferos judicante potentia. Ubi enim non est nullo loco obsessa Divinitas? Verumtamen secundum creaturam, quam ex quodam tempore suscipiendo, manens Deus homo factus est, hoc est, secundum animam eum fuisse apud inferos, aperte Scriptura declarat, et per prophetiam præmissa, et per apostolicum intellectum satis exposita, qua dictum est: « Non derelinques animam » meam in inferno². »

¹ Luc. xxiii, 43. — ² Psal. xv, 10.

IX. Scio quibusdam videri, morte Domini Christi jam talem resurrectionem præstitam justis, qualis nobis in fine promittitur: quoniam scriptum est, illo terræ motu⁴, quo in ejus passione petra scissæ et monumenta aperta sunt, multa corpora resurrexisse Justorum, et visa cum illo quando resurrexit in sancta civitate. Qui utique si non iterum repositis corporibus dormierunt, videndum est quemadmodum intelligatur Christus primogenitus a mortuis, si eum in illa resurrectione tot præcesserunt. Quod si respondetur hoc dictum esse per anticipationem, ut monumenta quidem illo terræ motu aperta intelligantur, cum Christus in cruce penderet, resurrexisse autem Justorum corpora non tunc, sed cum ille prior resurrexisset; quamvis tunc, ut dixi, anticipando fuisset adjunctum, ut et Christus primogenitus a mortuis², sine ambiguitate credatur, et illis Justis continuo concessum, ut ipso præeunte in æternam incorruptionem atque immortalitatem resurgerent: illud adhuc restat quod moveat, quomodo a Petro dici potuerit, quod utique verissime dictum est, quando per illam prophetiam non de David, sed de Christo asseruit fuisse prædictum⁴, carnem ejus non vidisse corruptionem: et quod adjunxit de David, apud eos esse monumentum ejus²: unde illos utique non convincebat, si corpus ejus ibi jam non erat: quia si et ante in recenti sua morte resurrexisset, nec caro ejus vidisset corruptionem, posset nihilominus illud monumentum manere. Durum autem videtur, ut David non fuerit in illa resurrectione justorum, si eis jam æterna donata est, cujus Christus ex semine tam crebro, et tanta evidentia, tantaque honorificentia commendatur. Periclitabitur etiam illud quod ad Hebræos de justis antiquis dicitur: « Quia pro nobis meliora providerunt, ne sine

¹ Matth. xxvii, 51. — ² Apoc. i, 5. — ³ Act. ii, 27. — ⁴ Ibid. 29.

» nobis perfecti perficerentur ¹; si jam in illa resurrectione
» nis incorruptione constituti sunt, quæ nobis perficiendis
in fine promittitur.

X. Cur ergo Petrus eos tantum commemorare voluerit², quibus in carcere inclusis Evangelium prædicatum est, qui in diebus Noë, cum fabricaretur arca, increduli fuerunt, vides quam latebrosam sit, et quæ me moveant ne affirmare hinc aliquid audeam. Huc accedit, quia cum dixisset Apostolus: « Quod et vos nunc simili forma » baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium, sed » conscientiæ bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Jesu Christi, qui est in dextera Dei, deglutiens » mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus » in caelos subjectis sibi Angelis et Potestatibus et Virtutibus ³; » continuo subjecit: « Christo igitur in carne » passo, et vos eadem scientia armamini; quia qui passus » est in carne, desiit a peccatis, in hoc, ut jam non hominum desiderii, sed voluntate Dei quod reliquum est in » carne vivat tempus. » Deinde ait: « Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem hominum consummatum » ambulantis in libidinibus et concupiscentiis, et ebrietate, comessionibus, potationibus, et illicitis idolorum » servitutibus, in quo stupescunt non concurrere vos in » eandem luxuriæ confusionem blasphemantes. Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos ⁴. » His dictis subnectit: « Propter hoc enim et » mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum » spiritu ⁵. »

XI. Quem non moveat ista profunditas? Mortuis dicit evangelizatum, quos profecto si intellexerimus, qui de

¹ Hebr. xi, 40. — ² 1 Petr. iii, 20. — ³ Ibid. 21. — ⁴ Id. iv, 1-5. — ⁵ Ibid. 6.

corpore exierunt, illi, opinor, erunt, de quibus supra dixit: « Qui increduli fuerunt in diebus Noë; » aut certe omnes, quos apud inferos Christus invenit. Quid sibi ergo vult: « Ut judicentur quidem secundum homines in » carne, vivant autem secundum Deum spiritu? » Quomodo judicantur in carne, quam non habent, si apud inferos sunt; vel quam nondum receperunt, si etiam a doloribus inferni soluti sunt? Neque enim si ut quærendo dicis: « Exinaniti sunt inferi, » omnes etiam, qui tunc ibi fuerunt, in carne resurrexisse credendi sunt; aut qui resurgentes apparuerunt cum Domino, ad hoc carnem receperunt, ut in ea judicarentur secundum hominem: quod nec de illis video quo modo accipi possit, qui increduli fuerunt in diebus Noë: non enim eos in care vixisse scriptum est, aut credi potest ideo solutos dolores inferni, ut qui inde liberarentur, carnem ad luendam poenam reciperent. Quid est ergo « Ut judicentur secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum spiritum? » An forte hoc præstitum est eis, quos apud inferos Christus invenit, ut per Evangelium vivificarentur spiritu, quamvis in futura resurrectione in carne judicandi sint. ut per aliquam carnis poenam transeant in regnum Dei? Quod si ita est, cur hoc tantum de illis, qui quondam non crediderunt in diebus Noë, ac non etiam de cæteris, quos illic Christi visitatio comperit, per Evangelii prædicationem spiritu revixerunt, postea transitoria poena in carne judicandi? Quod si de omnibus acceperimus, manet quæstio, quare Petrus eos tantum commemoravit, qui tunc increduli fuerunt cum fabricaretur arca.

XII. Movet etiam illud, quod ii, qui de hac re conantur reddere rationem, ideo dicunt Christo ad inferos descendente, iis, qui ibi inventi sunt, illa loca poenalia tanquam carceres exinanitos, qui non audierant Evange-